

ตัวอย่างการจัดรูปแบบบทความวิชาการ

การสร้างตัวละครคู่ตรงข้ามในบทละครเรื่องอิเหนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภัค มหาวรรการ

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

supak@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการสร้างตัวละครคู่ตรงข้ามในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผลการศึกษาพบว่า การสร้างตัวละครคู่ตรงข้ามได้แก่ อิเหนากับจรงกา เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านประทับใจบทละครเรื่องอิเหนา ตัวละครคู่ตรงข้ามมีลักษณะ “เสริมสร้าง” และ “เน้นย้ำ” ความสูงศักดิ์ของพระเอกและนางเอก คืออิเหนากับบุษบาให้โดดเด่นยิ่งขึ้น ทำให้เห็นความเหมาะสมและคู่ควรกันของกษัตริย์วงศ์เทวออย่างมีชั้นเชิง การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงเป็นการพินิจบทละครเรื่องอิเหนาในอีกมุมมองหนึ่ง ซึ่งเป็นการยืนยันคุณค่าและความประณีตลึกซึ้งของบทละครเรื่องอิเหนาที่มีมาตั้งแต่อดีตตราบจนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ ตัวละครคู่ตรงข้าม บทละครเรื่องอิเหนา กลวิธีทางวรรณศิลป์

The Portrayal of contrasting characters in *Inao*

Abstract

This paper aims to study the portrayal of two contrasting characters: Inao and Choraka, as a literary technique in *Inao* by King Rama II. The study reveals that this technique is significant in creating 'binary opposition' to the story and makes *Inao* impressive to the audience. The contrast of Inao and Choraka enhance the superiority of Inao and Busaba and emphasize that they, as and the hero and heroine of the story and the prince and princess of the Divine Family (Wong Deva), really match to each other. This study is, therefore, another appreciation on *Inao*, one of the most elegant Thai literatures, which has reflected its value for hundred years.

Keywords : Contrasting Character, Inao ,Literary Technique

บทนำ

บทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีที่ไพเราะงดงามยิ่ง มีศิลปะในการประพันธ์อย่างเยี่ยมยอด ทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งประทับใจข้ามยุคข้ามสมัย ความดีเด่นนี้เกิดจากองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างตัวละคร ตัวละครในเรื่องทำให้เห็น “มิติ” หลากหลาย ที่สำคัญคือการสร้างตัวละครคู่ตรงข้ามอย่างมีชั้นเชิงทั้งเรื่องที่มีลักษณะเทียบกัน ทำให้เห็นลักษณะเด่นของตัวละครเอกและเข้าใจสารสำคัญของเรื่องชัดเจนขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการอ่านอย่างพิถีพิถันและตีความจึงจะเข้าใจความหมายที่กวีต้องการนำเสนอ บทความนี้มุ่งเสนอเพียงตัวละครคู่ตรงข้ามระหว่างอิเหนากับจรรกาเท่านั้น

ระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม

ระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) เป็นเทคนิค / วิธีการหนึ่งในการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยม (The Structuralist Method) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของสิ่งที่ขัดแย้งกัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 : 43 -57) โคลด เลวี – สเตราส์ (Claude Levi - Strauss) นักทฤษฎีโครงสร้างนิยมเห็นว่าระบบคิดเรื่อง “คู่ตรงข้าม” เป็นระบบคิดสากลของมนุษยชาติ ปรากฏอยู่มากมายในตำนาน ความเชื่อ และวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องฟ้า – ดิน หรือพ่อฟ้า – แม่ดิน ความคิดเรื่องหยิน – หยางของจีน ความคิดเรื่องน้ำ – ไฟบรลล์กัลป์ ความคิดของมนุษย์ทั่วไปที่คิดเป็นคู่ เช่น ชาย – หญิง ดำ – ขาว เป็นต้น (ศิริพร ณ ถลาง, 2552 : 275-284) สิ่งที่ตรงข้ามกันนี้ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และร่วมกันกำหนดความหมายให้แก่กัน ดังเช่นตัวละครคู่ตรงข้ามในบทละครเรื่องอิเหนา ได้แก่ อิเหนากับจรรกา

“ตามจาริตบุราณสืบมา หวังมิให้วงศ์อื่นปน”

สารสำคัญของบทละครเรื่อง*อิเหนา*คือการรักษาจาริตประเพณีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแต่งงานภายในวงศ์เทวาท่วมกันเท่านั้น การเลือกคู่ครองของกษัตริย์วงศ์เทวาทือเป็นหน้าที่ซึ่งกำหนดมาแล้วตั้งแต่เกิดปฏิเสธไม่ได้ ดังเช่นอิเหนาและนุชบาต้องตุนาหงัน เช่นเดียวกับที่สียะตราและวิยะดาก็ต้องตุนาหงันกัน ดังปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่องซึ่งแตกต่างจาก “ระตูดำศักดิ์” อย่างเด่นชัด

อิเหนา	จรรกา
<p>พระร่งขึ้นชมโฉมนัส</p> <p>จึงให้จัดสิ่งของไปรับขวัญ</p> <p>กับเครื่องบรรณาการนอกนั้น</p> <p>เป็นของตุนาหงันกัลยา</p> <p>ขอระเด่นนุชบาโฉมยง</p> <p>ให้องคิอิเหนาไอรสา</p> <p>ตามจาริตบุราณสืบมา</p> <p>หวังมิให้วงศ์อื่นปน</p> <p>ครั้นเสียศักดิ์สุริยวงศ์เทเวศร์</p> <p>ก็เกิดเหตุอันตรายหลายหน</p> <p>ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์รอนรน</p> <p>จลาจลต่างต่างทั้งธานี</p> <p>(อิเหนา, 2510 : 25)</p>	<p>ระตูรำพึงถึงองค์</p> <p>ด้วยรูปทรงอัปลักษณ์หนักหนา</p> <p>ดูไหนมิได้งามทั้งกายา</p> <p>ลักษณะมหมยักพักรตร์เพรียง</p> <p>จุมูกใหญ่ไม่สง่าราศี</p> <p>จะพาที่แห่งแทบเสบเสียง</p> <p>คิดจะหากัลยาเป็นคู่เคียง</p> <p>ที่งามเพียงสาวสวรรค์ให้เกื้อองค์</p> <p>แต่เที่ยววาดรูปนางต่างพารา</p> <p>ในแว่นแคว้นแดนขวาไม่ไหลหลง</p> <p>พระพินิจพิศดูรูปทรง</p> <p>มิได้ต้องประสงค์จงใจ ๙</p> <p>(อิเหนา, 2510 : 222)</p>

การตุนาหงันและการแต่งงานจึงเป็นหน้าที่ของกษัตริย์วงศ์เทวาซึ่งต้องทำตั้งแต่แรกเกิด ฝ่าฝืนไม่ได้ หากไม่ปฏิบัติตามย่อมสร้างความเดือดร้อนแก่ไพร่ฟ้าประชาชน ดังเช่นอิเหนาต้องตุนาหงันกับนุชบา และมีหน้าที่ต้องแต่งงานกันแม้จะไม่เคยได้พบกันเลย ต่างกับจรรกาที่หาคู่ครองเอง ด้วยการเลือกนางที่งดงามทั้งแดนขวาเพื่อ “ให้เกื้อองค์” เท่านั้น

“อันชิงนางอย่างนี้ไม่ผิดธรรม์ ธรรมเนียมนั้นมีแต่บุราณมา”

เมื่อเกิดศึกกะหมังกูหนึ่งชิงนุชบา อิเหนาจำเป็นต้องมาทำศึกเพราะขัดท้าวกูเรปันไม่ได้ อิเหนาอดสงสัยไม่ได้ว่า “นุชบาจะงามสักเพียงใด จึงต้องใจระตูทุกบุรี” แม้ฝันใจก็ต้องไปช่วยรบ ต่างกับจรรกาที่ตั้งใจและเต็มใจจะทำศึกครั้งนี้

อิเหนา	จรรกา
<p>เมื่อนั้น</p> <p>พระสุริยวงศ์เทวอัสมาลัย</p> <p>สุดที่จะบิดเบียนเลื่อนวันไป</p> <p>ด้วยเกรงในบิดุเรศตัดมา</p>	<p>แผดเสียงสิงหนาทบรรหาร</p> <p>เหม่มั่นอหังการหยาบใหญ่</p> <p>จะชิงดวงยิหวาของกูไป</p> <p>ดีแล้วจะได้เห็นกัน</p>

ความกลัวความรักสลักทรง ให้เป็นห่วงหนหลังกังวลหน้า แต่เรวรวนนวนนี้กรตริกรตรา พระราชาสะทอนถอนใจ (อิเหนา, 2510 : 300)	(อิเหนา, 2510 : 347) เดินทางทั้งทิวาราตรี หมายจะล้างไพรให้ตักษัย รีบเร่งบทรไม่นอนใจ ถึงพิชัยดาหาธานี (อิเหนา, 2510 : 349)
--	--

แม้จะเร่งรีบเพียงใดแต่จรกกาก็มาไม่ทันรบ อิเหนารบชนะทำวจะหมังกุหนึ่งและตามธรรมเนียมนั้นผู้รบชนะในศึกชิงนางย่อมมีสิทธิในตัวนาง บุษบาจึงเป็นสมบัติของอิเหนาโดยชอบธรรม ซึ่งอิเหนาได้อำสัทธิ์นั้นในภายหลัง แม้จรกกาคะเดือดร้อนใจและเร่งรีบจัดทัพมาช่วยรบเพียงใดแต่ก็เป็นเพียงผู้มาทีหลัง ไม่มีสิทธิในตัวบุษบาเป็นเหตุให้ประสันตากล่าวได้ว่า “ท่านมา ชุบมือเอาสรรพ นั่งกินสำหรับเล่นง่ายง่าย” เมื่ออิเหนาเข้าเมืองดาหา ปฏิกริยาของชาวดาหาก่อนพบอิเหนาคือ “เขม้นใจคอยดูด้วยโกรธา” แต่เมื่อพบแล้วความงามของอิเหนาทำให้ชาวดาหา “ที่แค้นขัดอริยาก็ลืมไป” และอวยพรให้ได้ครองคู่กับบุษบา ความรู้สึกนี้ตรงกันข้ามกับความรู้สึกที่มีต่อจรกาอย่างสิ้นเชิง

อิเหนา	จรกา
บัดนั้น ประชาชนชายหญิงน้อยใหญ่ รู้ว่าจะเสด็จเข้าเวียงชัย เขม้นใจคอยดูด้วยโกรธา คับคั่งนั่งแน่นริมถนน ผู้ตีปณเฑียรใจก็ไม่ว่า ครั้นเห็นพระองค์ทรงม้ามา ที่แค้นขัดอริยาก็ลืมไป บ้างตั้งตาพิณพิศวง ตะลึงแลรูปทรงหลงไหล บ้างบังคมชมโฉมภูวนัย ความงามกระไรเหมือนเทวา บรรดาประชาชาวพระนคร หญิงชายถวายพรท้วนหน้า ให้ได้ครองกับพระธิดา ไพรฟ้าจะได้พึงสืบไป (อิเหนา, 2501 : 353)	ครั้นเห็นจรกาเข้ามาเฝ้า บรรดาเหล่าชะแม่แซ่เสียด บ้างตำหนิตัวหน้าเพรียง ดุด่าดั่งเหนียงน่าชังนัก ไม่มีทรวดทรงองค์เอาจ้วน พิศโทษเลวล้วนอัปลักษณ์ ไส้ฎาก็ไม่รับกับพัคตร์ งามบาดตานักชู้คร้านดู บ้างว่าเสียดเพราะเสนาะเหลือ แหบเครือเบื้อฟังว่าคาญหู รูปร่างอย่างไพรไชระดู ไม่ควรเคียงคู่พระบุตรี กระนี้หรือช่างมาตุนาหงัน เห็นเกินหน้าไกลกันทั้งศักดิ์ศรี ดั่งเอาบัดชู้รายราศี ปณมณีนินดาค่าควรเมือง ลางคนว่าระตูจะคู่ครอง ดั่งเพชรผูกเรือรองด้วยทองเหลือง

	<p>เหมือนทองคำธรรมชาติรุ่งเรือง มารู้กับกระเบื้องไม่ควรกัน บางนางบ้างโกรธแล้วพาที่ เสียตายพระบุตรสาวสวรรค์ ถ้าได้กับอิเหนาทุเรปัน นำชมสมกันข้าขอบใจ อันระตูผู้นี้บัดสินัก จะร่วมเรียงเคียงพักตร์หาครวไม่ บ้างห้ามว่าอย่าอื้ออึงไป บ้างปนพิไรไปมา</p> <p>(อิเหนา, 2501 : 366)</p>
--	---

ศึกชิงนางครั้งนี้เกิดขึ้นเพราะอิเหนาทิงตุนาหงันบุษบา เป็นการ “ละเมียดจรีตวงศ์เทวา” จึงเกิดเหตุเดือดร้อน ความผิดของอิเหนาเป็นที่ประจักษ์แจ้ง แต่เมื่ออิเหนามาช่วยรบชนะและเมื่อเห็นความงามของอิเหนา ชาวดาหาพร้อมใจ กันล้มความโกรธและอวยพรให้ได้คู่กับบุษบา ตรงข้ามกับจรกาที่เป็นฝ่าย “แก้หน้า” ให้ชาวดาหาด้วยการมาของ ตุนาหงันบุษบา แต่เพราะความ “ต่ำศักดิ์” และ “บัดสินัก” กลับทำให้ชาวดาหาตำหนิและโกรธจรกาเพราะ “เห็นเกินหน้า ไกลกันทั้งศักดิ์ศรี” เสียตายบุษบาที่ต้องเป็นคู่ครองจรกา ความอับลัษณ์ต่ำศักดิ์ของจรกาจึงยิ่งทำให้ชาวดาหาเห็นว่า บุษบาเหมาะสมคู่ควรกับอิเหนายิ่งนัก ศีกะหมังกุหนิงครั้งนี้จึงทำให้เห็นว่าอิเหนากับจรกาแตกต่างกันยิ่งนัก แม้กระทั่ง ชาวดาหา ประไหมสุหรีดาหาและมะเดหวีดาหาก็ก็นำจรกาไม่คู่ควรกับบุษบา

อิเหนา	จรกา
<p>เมื่อนั้น พระปิ่นปักนาคเรศสูงส่ง แจ้งว่าอิเหนาสूरียวงศ์ มาช่วยรณรงคราวี มีความเกษมสันต์หรรษา ดั่งได้ผ่านเมืองพัราศรี ด้วยนัดดาเรื่องอิทธิฤทธิ์ เห็นว่าบุรีไม่อันตราย พระเปรมปรีดีดีใจอยู่ในพักตร์ มิให้ประจักษ์คนทั้งหลาย</p> <p>(อิเหนา, 2510 : 318)</p>	<p>พิศดูรูปร่างเหมือนอย่างไพร่ เติบใหญ่กำยำล่ำสัน น้าซังชั่วช้าสารพัน ไม่คู่ควรกันกับบุตรี สวมกษัตริย์เศร้าเสียพระทัยนัก เสียตายลูกรักแลศักดิ์ศรี จะผ่อนผันฉันใดก็ใช่ที่ จำเป็นจึงมีบัญชา</p> <p>(อิเหนา, 2510 : 365)</p>

เพียงรู้ว่าอิเหนาจะมาช่วยรบ ท้าวดาหายนดีและมั่นใจ “เห็นว่าบุรีไม่อันตราย” ความสามารถของอิเหนาเป็นที่ประจักษ์แม้ยังไม่ปรากฏตัว แต่จรรณานั้นแม้จะมาถึงเมื่อทุกคนสบายใจว่าศึกสงบแล้วแต่เมื่อเห็นรูปโฉมของจรรกาที่ “น่าซึ้งชั่วชั่วสารพัน” ความรู้สึกของกษัตริย์ทั้งสามพระองค์กลับมีแต่ความไม่สบายใจ เสียใจและเสียตาย ตรงกันข้ามกับการได้ยินเพียงชื่อของอิเหนา

“ถูกใจได้คิดสิการแล้ว ดังดวงแก้วตกต้องแผ่นผา”

แม้อิเหนาจะเป็นฝ่ายตัดรอนบุษบาเองว่า “แม้ใครมาขอบุษบา จงให้ตามปรารถนาเท่านั้น” (อิเหนา, 2510 : 212) แต่เมื่อพบบุษบาครั้งแรกอย่างไม่เต็มใจ อิเหนา “ให้คิดเสียตายเป็นนักหนา” เพราะบุษบางามยิ่งหญิงใด อิเหนาลืมตัวลืมอาย ขับเพลงชมโฉมบุษบา ปฏิกริยาของอิเหนาต่อจากนั้นไปคือการทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้บุษบามาเป็นของตน ได้แก่ การใช้สียะตราเป็นสื่อรัก ตามท้าวดาหาไปไต่บนยังเขาวิไลสมหาพรหมเพื่อหาทางให้ได้ใกล้ชิดบุษบา แกล้งใส่ความจรรกา ให้นางค่อมถือสารถึงบุษบาเพื่อแสดงความในใจของตน ราชสารฉบับนี้เน้นย้ำความต่ำศักดิ์ของจรรกา

ในลักษณะนั้นว่าจรรกา	รูปชั่วต่ำช้าทั้งศักดิ์ศรี
ทลัษณ์พิกลอินทรีย์	ดูไหนไม่มีจำเรียวใจ
เกศานาสิกขงเนตร	สมเพชพิบริตผิวดิวิสัย
เสียงแหบแสบสันเป็นพันไป	รูปร่างช่างกระไรเหมือนยักษ์มาร
เมื่อยิ้มเหมือนหลอกหยอกเหมือนขู	ไม่ควรคู่เคียงพัศตรสมัครสมาน
ดังกากาจชาติข้าสาธารณ์	มาประมาณหมายหงส์พงศ์พระยา
แผ่นดินดินสิ้นชายที่พึงเชย	อย่ามีคู่เลยจะดีกว่า
พิพลอยร้อนใจแทนทุกเวลา	หรือวาสนาน้องจะต้องกัน

(อิเหนา, 2510 : 412-413)

ราชสารฉบับนี้อิเหนาแสดงความในใจของตนชัดเจนเพื่อให้บุษบาตระหนักความจริงว่า จรรกาไม่เหมาะสมคู่ควรกับบุษบาทั้งความงามและศักดิ์ศรี การเน้นว่า “แผ่นดินดินสิ้นชายที่พึงเชย อย่ามีคู่เลยจะดีกว่า” แสดงให้เห็นว่าการที่บุษบาจะต้องอยู่คนเดียวอย่างไร้คู่ครองก็ยิ่งดีกว่าการมีคู่ที่ไม่เหมาะสมคู่ควรกัน “ดูไหนไม่มีจำเรียวใจ” ซึ่งจุดนี้ให้บุษบาต้องด้อยค่า นอกจากส่งราชสารนี้แล้วอิเหนาได้ฉวยกริขณบุษบาตกใจสิ้นสติ การกระทำของอิเหนาทำให้มะเดหวีดาหาต้องพาบุษบาไป เลี่ยงเตียนเพื่อเลี่ยงทนายว่าบุษบาจะได้ครองคู่กับใคร เหตุการณ์นี้เองที่ทำให้อิเหนามีโอกาสใกล้ชิดและมีสิทธิ์ในตัวบุษบายิ่งกว่าจรรกา อิเหนาได้ถูกเนื้อต้องตัวบุษบา อุ่มนางใส่ดักไม่ยอมวาง และให้บุษบาเปลื้องเครื่องทรงไว้ชมต่างหน้า

โอบอ้อมนงลักษณะใส่ดักไว้	ลูปไล้พุ่มทองผ่องใส
นาสาสูบรรสสุมาลี	หอมกลิ่นเทวีฟุ้งจร

(อิเหนา: 2510, 422)

เหตุการณ์ในวิหารแสดงให้เห็นว่าอิเหนามีสิทธิในตัวบุษบาทุกอย่าง ทั้งการเป็นคู่ตุนาหงันตามจารีตประเพณี การเป็นผู้ชนะในศึกกะหมังกุหนิง และการได้ถูกเนือต้องตัวบุษบา ทั้งสามประการนี้เกิดจากอำนาจของวงศ์เทวาซึ่งเป็น จาริตและเกิดจากความสามารถในการรบของอิเหนา ที่สำคัญคือการหาโอกาสให้ตนเองได้มีสิทธิในตัวบุษบา ตรงข้าม กับจรรกาที่มีสิทธิเพียงข้อเดียวคือการเป็นผู้ชายคนแรกที่มาขอบุษบา เหตุการณ์ในเรื่องตั้งแต่ตอนศึกกะหมังกุหนิง จนกระทั่งตอนบุษบาเสี่ยงเทียนจึงเน้นย้ำให้เห็นว่าบุษบาเป็นคู่ครองของอิเหนาไม่ใช่จรรกา

เหตุการณ์สำคัญอีกตอนหนึ่งซึ่งเป็นผลมาจากตอนบุษบาเสี่ยงเทียนคือ มะเดหวีดาหาพานบุษบาไปรดน้ำมนต์ เพื่อคลายความทุกข์ใจ อิเหนามีโอกาสตามไปด้วย องค์สังปะลิเหงะฤาษีรดน้ำมนต์และอวยพรแก่อิเหนาและบุษบา เพราะรู้ว่าทั้งสองเป็นคู่ครองกันดังนี้

จึงรดศีโรดมโสรจสรอง	ให้องค์บุษบามารศรี
รดทั้งระเด่นมนตรี	พร้อมกับเทวีด้วยพลัน
แล้วจึงอวยพรศรีสวัสดิ์	สองกษัตริย์จงสุขเกษมสันต์
เสวยรมย์สมสองครองกัน	อย่ามีโรคันอันตราย

(อิเหนา, 2510 : 440)

หากพิจารณาว่าการได้รดน้ำมนต์ด้วยกันเป็นการผ่านพิธีทางศาสนาแล้วก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าอิเหนาและบุษบา ได้รับพรจากฤาษีแล้ว เป็นการเน้นสิทธิ์ของอิเหนาโดยที่กวีไม่ได้กล่าวตรงๆ เหตุการณ์นับตั้งแต่ไปใช้บนที่เขาวลิศมาหาวา จึงเป็นการเปรียบเพื่อเน้นสิทธิ์ของอิเหนาในตัวบุษบาที่มีเหนือจรรกาโดยกวีไม่ต้องกล่าวตรงๆ

ในทางกลับกัน กวีกล่าวถึงจรรกาว่าต้องการบุษบาเพื่อ “เกื้อองค์” คือเสริมให้เห็นว่าแม้จะต่ำศักดิ์และอัปลักษณ์ แต่ก็ได้คู่ครองงาม จรรกาภูมิใจเมื่อได้เป็นคู่ตุนาหงันบุษบา “ถึงได้เสวยสวรรค์ชั้นฟ้า ไม่เท่าได้บุษบาพิสมัย” จรรกาเดือดร้อนใจเมื่อเกิดศึกชิงบุษบาจึงเตรียมทัพมารบแต่ก็มาไม่ทัน เมื่ออิเหนาแกล้งใส่ความจรรกาทั้งที่จรรกาไม่รู้เรื่อง ทุกคน “ปลงใจ” ว่าจรรกาเป็นผู้ทำเพียงเพราะว่า “รูปชั่วต่ำศักดิ์แล้วมิสา ทั้งน้ำใจก็สมกับกายา” เมื่อต้องขับร่าน้ำพระที่นั่น อิเหนาเป็นฝ่ายเริ่มขับร่านจรรกาก่อนดังนี้

ยอกรกึ่งเกล้าบังคม	องค์บรมอัสญแดหาวา
ผู้ใดองอาจอหังการ	จงจิตรียาสาธารณ์
อันดวงดอกฟ้าสุมาลัย	ของเราปลุกไว้ในสถาน
มันไม่เกรงพัศตร์จะหักราญ	จะสังหารอย่าไว้มันเอย

(อิเหนา, 2510 : 440)

เมื่อจรถอบรับคำตอบได้อิเหนาบ้าง ท้าวดาหากลั้ว “**มูรีที่จะบัญชาพาที ภูมิเสด็จกลับพลับพลานั้น**” จะเห็นได้ว่า จรถอบรู้ความหลายครั้งทั้งที่เป็นการกระทำของอิเหนา เมื่อถูกกลั่นแกล้งโดยตรงก็ไม่อาจโต้ตอบอิเหนาได้ จรถอบได้แต่เก็บความไม่พอใจไว้ในใจ มีเหตุการณ์เพียงครั้งเดียวที่จรถอบขัดเคืองอิเหนาจนพูดจาไม่ดีคือ เมื่ออิเหนาช่วยบุษบาประคองพานผ้า ความรู้สึกของจรถอบเป็นดังนี้

เมื่อนั้น	จรถอบเห็นก็หุนหัน
เดื่อดตาลทะยานใจดังไฟกลั้ว	น้อยถาบันบึงอาจุเบา
ครั้งจะว่าก็มีได้ไซ้	เพราะเหตุว่าเป็นพี่น้องเขา
สารพัดทำได้ก็ทำเอา	ต่อหน้าเราเจ้าผัวไม่กลัวเกรง
จึงเสแสร้งแกล้งแค้นทั้งสาม	เจ้าทำหยาบหยามข้ามข่มเหง
อะไรกลุ่มมูมดูเมียกันเอง	เป็นเพื่อนชายไม่เกรงใจกัน
(อิเหนา, 2510 : 437)	

เมื่ออิเหนาเผาเมืองดาหะ จรถอบมาช่วยดับไฟและเมื่อรู้ว่าบุษบาถูกชิงไป จรถอบเสียดาบบุษบาและมั่นใจว่าอิเหนาลักบุษบาไป

เมื่อนั้น	จรถอบตกใจเป็นนักหนา
ชลเนตรไหลหลังดังธารา	พักตราเศร้าซัดลงทันใด
เพียงองค์พระกาลชาญฤทธิ์	มาเด็ดดวงชีวิตไปได้
ความรักความเสียายเป็นพันไป	จึงตริตริกนึกในเหตุการณ์
ดีร้ายอิเหนากุเรปัน	ใครอื่นนอกนั้นไม่หักหาญ
ครั้งจะว่าก็เกรงพระภูบาล	แต่เอ็ดดลาร่านรอนดังอัคคี
(อิเหนา, 2510 : 530)	

แม้จะมั่นใจว่าอิเหนาลักบุษบาไปแต่จรถอบก็ไม่อาจทำอะไรได้ จรถอบกับระตุล่ำล่าออกตามหาบุษบาทันที จรถอบคร่ำครวญด้วยความเสียดาดังนี้

จรถอบเดินทางพลางคะนึ่ง	ถวิลถึงบุษบา มารศรี
แสนวิโยคโศกศัลย์พันทวี	โศกครวญคร่ำรำพัน
ไฉ่ว่าเสียดาดวงยิหว่า	งามเหมือนนางฟ้ากระยาหงัน
พี่รักเจ้าเท่าเทียมชีวิต	หมายมั่นในองค์นงลักษณ์
จะได้น้องไปครองพารา	ให้เกื้อหน้าปรากฏทั้งยศศักดิ์

จวนจะได้สู่สมภิรมย์รัก	มีหมู่ปักษ์มาหักราน
ลอบล้างกลางการภิเษกศรี	ดังทรวงพี่จะแยกแตกฉาน
มันแก้งริษยาสาธารณ์	ทำการอาจของทะนงใจ

(อิเหนา: 2510, 531-532)

บทราฟิ่งของจรกาทอนนี้ยังคงเน้นย้ำให้เห็นว่าจรกาเสียดายบุษบาเพราะบุษบาจะเป็นคู่ครองที่ทำให้จรกา “ให้เกื้อหน้าปรากฏทั้งยศศักดิ์” แต่จรกาต้องพลัดพรากจากบุษบาแล้ว เมื่อจรกาพบอิเหนามาแก้สงสัย จรกาสงสัยอิเหนาแต่เมื่อเห็นอิเหนาร้องไห้จรกาก็สิ้นสงสัย และออกติดตามบุษบาจนล่องเขตดาหาล่องไปจนถึงเมืองกะหมังกุหนิง บทบาทของจรกาสิ้นสุดเพียงเท่านี้ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา

“แค้นด้วยอิเหนาทุเรษณ์ จะพรากให้พลัดกันจนสาใจ”

บทละครเรื่องอิเหนานำเสนอสาระสำคัญของเรื่องคือ มนุษย์ไม่อาจขัดขืนอำนาจศืทวาทได้เพราะเป็นการผิดจารีตซึ่งจะทำให้ต้องประสบเหตุเดือดร้อน อิเหนาเป็นตัวละครเอกที่ทำทุกอย่างตามใจปรารถนา ที่สำคัญคือการฝ่าฝืนจารีตวงศ์เทวาทด้วยการทิ้งตนนางนุชบาไปอยู่กับจินตหรา อิเหนาต้องเดือดร้อนจากการกระทำของตน ต้องทนทุกข์เพราะเสียดายบุษบาและต้องคิดหาหนทางเพื่อครอบครองบุษบา เมื่อสมปรารถนาก็ไม่อาจครองคู่กันได้ กวีเน้นอย่างเด่นชัดว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะ “กรรม” ดังที่ท้าวทุเรษณ์บอกกับท้าวดาหา

เมื่อนั้น	ท้าวทุเรษณ์ตอบอนุสนธิ์
ชะรอยกรรมจึงจำบันดาลดล	สำหรับจะไม่พ้นอัประมาณ
ด้วยอิเหนาเมามัวชั่วนัก	หาญหักไม่ฟังว่าชาน
รักแต่ต่ำช้าสาธารณ์	ไม่รักวงศ์วานของตัว
แต่ก่อนบ่อนจะขัดคำ	ทีนี้หนาใจที่รักชั่ว
เสียดายนักศักดิ์เราจะหมองมัว	ดังหงส์ไปกลั้วตระกูลกา
ข้างเจ้าจะคืนคำก็ไม่ได้	ข้างพี่ก็จนใจเป็นหนักหนา
ทั้งนี้ก็ตามแต่เวรา	เราอย่าควรคิดให้เคืองกัน

(อิเหนา, 2510 : 461)

ระเด่นดาหยันกับสังคามาระตากราบทูลอิเหนาว่าเหตุที่อิเหนาต้องเดือดร้อนเป็นเพราะ “เพราะเวราติดตามมาทัน” (อิเหนา, 2510 : 470) แม้กระทั่งอิเหนาเองก็ราฟิ่งถึงเหตุที่ต้องพลัดพรากจากบุษบาว่า “ชะรอยเวรกรรมของพี่” (อิเหนา, 2510 : 577) ความคิดว่าเหตุเดือดร้อนเป็นเพราะ “กรรม” และ “เวรา” จึงเป็นความคิดของตัวละครตั้งแต่กษัตริย์ไปจนถึงข้าราชบริพาร “เวรา” นี้คือผลจากการผิดจารีต องค์ปะตาระกาหลาบันดาลลมหอบพรากบุษบาไปจากอิเหนาและสาปให้จำกันไม่ได้ อิเหนาต้องมะงุมมะงาหราติดตามบุษบาอีกหลายปีด้วยความทุกข์ทรมาน ความรู้สึกของ

อิเหนาต่อแต่นี้มีทั้ง “โหม่นัสสา” “โคกสร้อยเศร้า” “เศร้าจิตพิศวง” “ถวิลถึงนวลน้องแล้วร้องไห้ กลัดกลุ้มคลุ้มเคลิ้ม สิ้นสติ” “ทรงโคก” “แต่ครวญคร่ำกำสรดระทดใจ สะอื้นให้โคกจาบัลย์” และ “กันแสงรำไห้” อิเหนามีแต่ความทุกข์ ทั้งที่ระหว่างการเดินทางจะมีหญิงหลายคนที่ต้องใจ แต่อิเหนาก็ยังมั่นคงในความรักที่มีต่อบุษบา ต้องจากบ้านเมือง ปลอมเป็นโจรป่า ทั้งหมดนี้เป็นผลจากการผิดจารีต ในขณะที่บทบาทของจรรกาในบทละครเรื่องอิเหนาสิ้นสุดลง เมื่อทำวรุณขบถขอพระธิดาเมืองสิงห์สำหรับคือนางจินดาสำหรับให้จรรกาแทนบุษบา เพื่อ “ไม่ตรีย่าให้สูญเสียไป” จรรกาจึงได้หญิงงามตามที่ตนปรารถนาเป็นคู่ครองซึ่งเป็นหญิงที่ช่างวาดได้วาดรูปมาให้ดูตั้งแต่แรก ตรงกันข้ามกับอิเหนาผู้ละเมียด จารีตวงศ์เทวาก็ต้องทุกข์ทรมานเป็นเวลาหลายปี

สรุปและอภิปรายผล

อิเหนากับจรรกาเป็นตัวละครคู่ตรงข้ามในบทละครเรื่องอิเหนาที่แสดงให้เห็นความประณีตในการสร้างตัวละคร พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างจรรกาให้เป็นคู่เปรียบของอิเหนา เพื่อเสริมสร้างความเหมาะสมคู่ควรกันของพระเอกนางเอก และเน้นสาระสำคัญของเรื่องคือความคู่ควรกันของกษัตริย์วงศ์เทวาโดยไม่ต้องกล่าวตรงๆ การเน้นความอัปลักขณ์และต่ำศักดิ์ของจรรกาตั้งแต่เริ่มแนะนำตัวละคร ทั้งการให้ตัวละครรำพึงถึงตนเองและให้ตัวละครอื่นๆ ทุกตัวในเรื่องตำหนิและโกรธแค้น จรรกาทั้งที่จรรกาไม่ได้ทำอะไรผิดเลยจึงเป็นการ “แนะ” ให้ผู้อ่านเห็นด้วยในความไม่คู่ควรของจรรกาเป็นการเสริมลักษณะเด่นและคู่ควรยิ่งของอิเหนากับบุษบาโดยที่กวีไม่ต้องระบุลงไปในตัวบท

ความเหมาะสมคู่ควรกันของอิเหนาและบุษบาเน้นย้ำความคิดความเชื่อของคนไทยว่าทุกอย่างกำหนดไว้แล้วด้วยอำนาจบุญกรรม กวีเน้นว่าทุกอย่างเกิดเพราะ “เวร” ที่ตามติดมา ความสูงศักดิ์และงดงามของอิเหนาและบุษบาเป็นเพราะผลบุญที่ทำมาแต่ปางก่อน เป็นการกำหนดว่าเหมาะสมคู่ควรกัน องค์ปะตาระกาหลาจึงเป็น “อำนวจ ศักดิ์สิทธิ์” ที่กำหนดชะตาชีวิตทุกคนตั้งแต่เกิด เช่นเดียวกับบุญกรรมที่หนุนนำมนุษย์มาในชาตินี้ บทละครเรื่องอิเหนาได้เน้นความคิดดังกล่าวผ่าน การสร้างตัวละครคู่ตรงข้ามได้อย่างลึกซึ้งและชัดเจน

บรรณานุกรม

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). Semiology ,Structuralism ,Post – Structuralism and the Study of Political Science สัณยวิทยา.โครงสร้างนิยม.หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษารัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ ฯ : วิชาษา .
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. 2510 . อิเหนา. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ ฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552).ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.